

Mravné korene demokracie a striedanie politických ústav

Emil Páleš

V rokoch po Nežnej revolúcii panoval optimizmus, že zavedenie demokratických inštitúcií nám automaticky zaručí slobodu, rozvoj a blahobyt. Zdôrazňoval som vtedy proti veľkej väčšine, že táto koncepcia demokracie je celkom mylná, vyprázdnená od akéhokoľvek obsahu a odrezaná od svojich hodnotových koreňov. Chcel som, aby sme to pochopili už na rovine príčin a princípov, a nie až na základe dôsledkov a negatívnej skúsenosti s celou spoločnosťou. Po dvadsiatich rokoch vníma stále viac ľudí, že naša demokracia nie je funkčná a vládne sa v našom mene proti našej vôli. Utrpenie a sklamanie skyprilo zem pre niekoľko zrn múdrosti, ktoré pred dvadsiatimi rokmi padali na neúrodnú pôdu.

Podme teda a pýtajme sa na prapôvodné, rýdze korene našej rozpadajúcej sa demokracie. Zistíme, že tie isté inštitúcie mali v antike celkom iný kultúrny a mravný kontext. Otvorme troch klasikov, ktorí písali o politických ústavách – Platóna, Aristotela a Polybia. Týmto mudrcom bolo predovšetkým jasné, že každá ústava je neoddeliteľne zviazaná s povahou a psychickou konštitúciou ľudí v nej žijúcich. Nehovorili ako my, že demokracia je vždy najlepšia; ale vhodná je podľa nich vždy taká ústava, ktorá zodpovedá mravno-poznávacej úrovni a založeniu väčšiny. Jednotlivé typy ústav priamo odvodzujú od typov osobnosti.

Aristokracia je najlepšia, ak existuje skupina výrazne prevyšujúca ostatných cnosťou a charizmou. Ak nie, radšej nech vládne väčšina než úzka menšina. Aj demokracia je logicky spätá s istými mravnými vlastnosťami a duševnými schopnosťami, ktorých existenciu predpokladá a bez nich sa nemá o čo oprieť. Schopnosť poznávať pravdu, rozlišovať dobro a zlo, silná individualita a vnútorná sloboda, sebaovládanie, aktivita, nebojácnosť – to sú vlastnosti, ktoré sa v staroveku pokladali za dar a inšpiráciu slnečných bohov a pripisovali sa slnečnému hrdinom. Toto povedomie, že demokracia dáva zmysel len v určitom mravnom kontexte a s určitými ľuďmi, sa v našej dobe celkom stratilo.

Ako sa staroveká demokracia líšila od tej našej? Po prvé, nebola to zastupiteľská, ale priama demokracia. Parlament nezastupoval ľud, ale tvorilo ho zhromaždenie všetkých občanov. Politickú iniciatívu mal každý jednotlivec; každý mohol prehovoriť v parlamente a predložiť svoju vec na prerokovanie. Dnešný občan v parlamente prehovoriť nemôže, a nemôže ani určovať témy verejných diskusií v médiách.

Po druhé, grécke mestské štáty (*polis*) boli malé: zhromaždenie tvorilo niekoľko tisíc občanov a v najväčších mestách ako Atény niekoľko desiatok tisíc. Ľudia sa navzájom osobne poznali. Spoznať človeka môžete len pri spoločnej činnosti a v dialógu z očí do očí, kde sa smiete i spýtať to, čo chcete vy. Nie z bilbordov, reklám a jednosmerného toku informácií z médií k občanom. Za ich dymovou clonou môže stáť osoba s celkom protikladnými vlastnosťami a úmyslami, než je imidž šitý na mieru podľa prania davu. Voliť na základe dezinformácií však nie je ani slobodné ani zodpovedné, pretože potom nemôžeme vedieť, či volíme dobro alebo zlo. Azda najlepšie by bolo, aby každý jednoducho označil najcharakternejších a najmúdrejších ľudí vo svojom okolí. Mohol by teda voliť kohokoľvek, ale len z tých, koho osobne pozná. Tak by sa do výsledku volieb dostala aspoň nejaká pravdivá skúsenosť, za ktorú volič môže osobne zodpovedať.

Cieľom demokratického zhromaždenia starých Grékov bolo priblížiť sa k pravde, k optimálnemu riešeniu – nie presadzovanie svojvôle. Preto, aby sa nikto nezahniezdil pri

moci, všetci občania sa striedali v úradoch vybraní ľósom. Alebo volili tých, ktorí sa preslávili nezištným a spravodlivým rozhodovaním. Úlohou voleného úradníka bolo skôr aplikovať, čo je správne, než si to vymýšľať. Pravzory právd vtedy ešte sídlili medzi ľuďmi v podobe bohov ako Aténa na Akropole. Toho, kto dnes vchádza do parlamentu s tým, že ide lobovať, teda presadzovať záujem úzkej skupiny na úkor celku, by nemali vôbec vpustiť, ale rovno potrestať za pokus skriviť zákony a za rozvracanie zmyslu tejto inštitúcie. Výsostným poslaním parlamentu je totiž hľadať spravodlivosť a pravdu, čiže také zákony súžitia, ktoré umožnia najlepší rozvoj obce ako celku. Tieto cnosti v dokonalej podobe stelesňuje boh alebo archanjel slnka Apolón, Michael. Nikto nevstupuj do jeho chrámu s iným úmyslom než ich hľadať a slúžiť im!

Oproti tejto požiadavke priblížiť sa k pravzorom sebvýchovou a sebazušľachtením stojí dnešné poňatie demokracie ako práva presadzovať čokoľvek, aj zlo a sebecké ciele. Aristoteles potom hovorí, že demokracie rýchlo zanikli tam, kde ľud zašiel tak ďaleko, že si slobodu vyložil ako voľnosť odhlasovať si škodlivé zákony.

Právo hlasovať nevyplývalo bezdôvodne zo samotnej fyzickej existencie nejakej osoby, ale len z jej mentálnej a mravnej schopnosti prispieť k lepšiemu výsledku hlasovania. Viac hláv je bližšie k pravde, ale len za predpokladu, že účastníci diskusie sú mentálne a mravne spôsobilí, nezaujatí, slobodní a majú čisté úmysly. Napríklad z hlasovania o začatí vojny boli vylúčení tí, ktorí mali domy zvonku hradieb, pretože boli prirodzene zaujatí. Hlasovať nemohli cudzinci, pretože im na srdci neležalo dobro obce, alebo vyznávali iných bohov. Súčasná Európa rozdala občianske práva miliónom prisťahovalcov, ktorí zostávajú nepriateľskí voči európskym hodnotám napriek tomu, že si chcú užívať plody týchto hodnôt. Napríklad moslimom, ktorých náboženstvo neprešlo reformáciou a nepozná pojem osobnej slobody myslenia. Prispieva to k rozvratu kultúrnych základov, vďaka ktorým sa Európa kedysi stala veľkou.

Právo voliť si človek musel niečím zaslúžiť. Získať ho mohol aj cudzinec, ktorý sa zaslúžil o dobro obce; no dalo sa aj stratiť. Dlužníci a tí, ktorí sa dopúšťali zločinov, boli zbavení práva voliť alebo byť volení ako tzv. *atimios* (gréč. bez cti a hodnoty). Načo by bolo, aby o obci spolo rozhodovali tí, ktorí jej škodia?

Volieť mohli len slobodní občania, nie otroci. Túto zásadu je dnes potrebné znútorniť a poňať duchovne. Zrieť pravdu a prispieť k plnšej pravde svojím názorom môže len človek vnútorne slobodný. Nie niekto závislý, zastrasený alebo otrok chtivosti. Otroka vykonáva vôľu svojho pána; a ani človek platený niekým iným neuvažuje slobodne. V súčasnosti plošne zadlžujeme obyvateľstvo doživotnými hypotékami podľa amerického vzoru. Pre týchto ľudí je stále ťažšie udržať si charakter a hovoriť pravdu, kvôli ktorej môžu razom prísť o zamestnanie aj o strechu nad hlavou. Rozhodovať tiež smieme len o verejnej sfére, ale do nej toho spadá stále menej, pretože všetko sa privatizuje. Jedno percento ľudí už vlastní deväťdesiat percent zemegule – a stále hovoríme o demokracii?

Ľudia, ktorých rozum je vlečený pudmi, nie sú pri hľadaní pravdy nič platní. Dôveru spolo rozhodovať o štáte, v ktorom chcem žiť, dávam tým, ktorí prekonávajú v sebe zlo a usilujú sa o sebazdokonaľovanie, nie iným. S nimi som ochotný znášať aj následky mylných rozhodnutí, pretože sa nemýlia úmyselne a čoskoro pokročíme ďalej. Preto starovekí klasici nahliadali každú ústavu ako nerozlučne spätú s výchovou k istým cnostiam, bez ktorých daná ústava prestáva fungovať. A dnes? Povolanie učiteľa sa prepadlo na najnižšie priečky v rebríčku spoločenskej úcty. Vzdelanie sa amerikanizuje, teda okrem elitných technických

špecialistov produkuje nevzdelaný ľud, nad ktorým sa ľahko vládne. Univerzálnosť rozhl'adu, ktorá je podmienkou slobodného rozhodovania, mizne.

Kolískou novovekej demokracie sú protestantské krajiny. Tam sa dejinne prebojovala a viac zvnútornila osobná sloboda a zodpovednosť. Preto tam demokratická forma viedla ku vzostupu spoločnosti. Inde už nebola taká efektívna a rýchlo sa deformovala ako v Rusku a v Latinskej Amerike. Predstavovať si napríklad katolícky demokratický štát je isté protirečenie, pretože katolícka duchovnosť sa k demokracii nehodí. Katolíctvo je späté so stredovekým hierarchickým myslením, vychováva veriacich k poslušnosti autoritám a samostatné posudzovanie, čo je správne a čo nie, považuje za pýchu a hriech. A ak presadíme dajme tomu nemecké inštitúcie rovno do afrického Konga, kde nemajú žiadne organické korene, výsledkom nie je pokrok, ale chaos občianskych vojen, kde nepripravená krajina ľahne popolom. Je to zjavný blud, že rovnaké inštitúcie budú fungovať s celkom inými ľuďmi; ale vývoz demokracie je najlepší spôsob, ako nastoliť v nejakej krajine bábkovú vládu, zadlžiť ju, zbedačiť, sprivatizovať a vydrancovať jej prírodné zdroje.

Neorganickým zavádzaním zákonov zvonku, aké v skutočnosti nežijú vo vedomí a aktivite obyvateľov, sa totiž vytvára len prázdny mentálny priestor, voľné pole, ktoré zaplní nejaká „štátomafia“. Klasickým príkladom je Taliansko, kde v tieni oficiálnych demokratických inštitúcií fungujú iné línie moci kopírujúce starú klanovú štruktúru. Demokratická forma je záväzkom, pretože všade tam, kde občania nie sú prítomní svojím uvedomením, informovanosťou a aktivitou, vzniká tieňový priestor, do ktorého sa vleje zlo. V starom Grécku tých občanov, ktorí sa nezaujímalí a nezúčastňovali politického života, označovali slovom *idiotés*. Na tých sa dívali s dešpektom a z toho vzniklo súčasné slovo *idiot* pre nespôsobilú osobu.

Platón, Aristoteles, Polybios či Ibn Chaldún rozprávajú tiež o akomsi zákonitom striedaní ústav (*anacyclosis*) spätých s duševnými princípmi. Všetko plynie a ústavy sa rúcajú v priebehu jednej či niekoľkých málo generácií. Synovia kráľov vyrastajú v lenivosti a pôžitkoch, strácajú cnosť a charizmu, čím sa kráľovstvo mení na tyranu. Utláčaní vznešení ľudia zvrhnú tyrana a vytvoria aristokraciu. Tá sa zmení už len na oligarchiu, keď menšina vládne iba z titulu svojho bohatstva či zdedených práv. Ľud ich zvrhne a nastolí demokraciu. Po demokracii vždy nasleduje chaos, ochlokracia, čiže vláda davu. A po nej zase monarchia, pretože je nevyhnutné obnoviť princíp poriadku.

Každá ústava zdôrazňuje jeden princíp, a tým je jednostranná: demokracia slobodu, monarchia hierarchický poriadok. Keď sa sloboda zvrhne na chaos, demokracia splodí svoj protiklad – potrebu poriadku. Tak sú ústavy nútené k cyklickej zmene pre svoju nedokonalosť. Za najtrvalejšiu považovali klasici ústavu zmiešanú, ktorá je najbližšia pravdivému strediu. Polybios napríklad vysvetľoval veľkosť Ríma tým, že rímska ústava harmonicky skĺbila prvky monarchie, aristokracie aj demokracie. Monarchiu predstavujú konzuli, ktorí sú pozostatkom niekdajšej kráľovskej inštitúcie. Aristokraciu predstavuje senát volený len z patricijov. A demokraciu tribúni ľudu, ktorí majú právo veta.

Toto striedanie ústav sa dá v dejinách skutočne pozorovať ako pravidelné cykly demokratizácií a návratov k absolutizmu. Bude pokračovať dovedy, kým nepochopíme skutočný význam, miesto a hranice oboch princípov, ako aj ich skrytú jednotu. Trvalo udržateľná demokracia si vyžaduje niečo ako vnútornú monarchiu. Rovnosť môžu medzi sebou zaviesť len ľudia, ktorí spoločne uznali hierarchickú nerovnosť hodnôt, ktorej sa podriaďujú. Aj tá najliberálnejšia spoločnosť potrebuje chrbticu z pevných, konzervatívnych

prvkov. Isté zásady a pravidlá – ako pravdovravnosť, zodpovednosť, dobrá vôľa – nie sú *predmetom* demokratických diskusií, ale *predpokladom* akejkol'vek diskusie pri hľadani pravdy. Klamári, ľudia nečestní a neschopní zodpovedať za svoje slová alebo otvorene sledujúci sebecké ciele v nej – ako ľudia bez cti a hodnoty – nemajú mať miesto. Ak stojíme o demokraciu, musíme sa celkom prestať dívať na to, čo nám kto sľubuje a čo z toho budeme mať. Musíme začať školiť naše mravné oko, naučiť sa rozpoznávať čestných ľudí od nečestných, a tých druhých preradiť zo všetkých vedúcich funkcií do nižších postavení. Všetkého bude potom oveľa väčší dostatok než teraz. Najprv hľadajte Jeho kráľovstvo a spravodlivosť, a všetko ostatné vám bude pridané (Mt 6, 33).

Z dejín vieme o existencii okolo 550-tich republikových a demokratických zriadení. Medzi demokratickými zriadeniami a krivkou filozofickej tvorivosti platí skrížená korelácia s časovým posunom viac než pol storočia. To znamená, že v slobodnom systéme žijú len synovia a vnuci tých, ktorí rozvíjali lásku k múdrosti a schopnosť myslenia. To nie je želanie, ale konštatovanie skutočnosti, že to tak bolo v dejinách sveta. Kde nebolo jedno, nebolo ani druhé. Náplň demokracii môže dať iba vášnivá verejná diskusia o hľadaní pravdivých hodnôt.

Demokracia nepotrebuje reformu, skôr sa jej forma musí naplniť obsahom. Je to forma, ktorú navrhli antickí mudrci veriaci v dobrú prirodzenosť človeka usilujúceho sa z vlastnej vôle o vyššie hodnoty. Ak to tak nie je a ľudia sú zlí, len čo nie sú kontrolovaní a trestaní, potom majú pravdu čínski legisti alebo európski zástancovia absolútnej monarchie. Tomu, kto nevládne sám sebe, musí vládnuť niekto iný. Slobodu, dôveru a demokratické práva si zaslúži len ten, kto sám v sebe zápasí o nadosobné pravdy. Buď ich budeme hľadať, a potom budeme žiť v demokracii, alebo demokracia zanikne. Lepšie povedané: fakt, že si nevládneme sami, sa stane oficiálny. Slobodu a mravné úsilie nemožno oddeliť. To je duchovný zákon.